

Harmincöt év után otthon

Cseh Károly (írói neve Iványi Károly) 1891. november 2-án született Adán. Tanító volt. Munkatársa a Szervezett Munkás c. hetilapnak, írásai jelentek meg a Tovább, a Híd folyóiratokban, a Szabadkán megjelenő Népszava újságnak szerkesztője volt. Részt vett az októberi forradalomban, a Vörös Hadsereg leszerelt őrnagyként tért haza 1921 augusztusában. A két háború közötti időszakban a munkásmozgalom kiemelkedő pártarcosa, 1945. február 28-án vesztette életét Németországban, az oranienburgi haláltáborban.

Írásaiból árad az emberséges életért harcoló elementáris erő, a pontos, iránytűszerű meghatározás, a céltudatosság. Műbírálataiban is az osztályellentétek felmutatását keresi, kutatja. Ilyen értelemben írja cikkeit, tanulmányait, korrajzait, elbeszéléseit. Buzdít, lázít, leleplez, ismeretterjesztő írásokat közöl.

Cseh Károlynak a Harmincöt év után otthon című írását először a Híd folyóirat jelentette meg.

Ez a korkép valójában élményanyag. Cseh Károly 1913-ban vonult be katonának Adárról, és majd tíz év után érkezik vissza, haza. A távollét egy évtized, de ezt az időt megnyújtja az írás megjelenésének időpontjáig, 1937-ig és valójában így is csak 25 évről van szó, de az író csak 35 év távlatában adhatott átfogó képet a kívülről némileg változott, de a szegénység életében változatlanul fennálló sanyarú életkörülményekről. Az író megérkezett a messi útról a közelmúltba és a jelenbe, hogy szemléltesse a változatlan életet az akkori gazdasági, művelődési megrekedtséget, a munkanélküliséget, a türehtetlen szociális helyzetet, és az olvasónak éreznie kellett a történelmi követelményeket.

Cseh Károly írásait Urbán János gyűjtötte össze és az újvidéki Fórum Könyvkiadó jelenteti meg.

Utazom haza.

Rongyos bácskai kubikosok versest bölongatnak a döcögő vonattal. Valahová délre mennek ezek a kopottarcú, kopottruhájú emberek — szerencsétpróbálni.

Annyi sok csalódás után újra csak új remény. Beszélgetnek.

Elkeseredett panasz, passzív lázadás a beszédjük. Sóvárgás egy jobb, egy szebb, egy emberibb után. De csak sóvárgás és semmi tenni-akarás.

Mikor már Sentát elhagytuk, nem figyelem őket — magamba nézek . . .

Ezer és ezer régi emlék közé fúródnak gondolataim és ezer meg ezer kérdést ráz fel a nyomában.

Vajjon változott-e, vajjon ment-e valami is előre? Vajjon megcsapta-e az új idők új szele, avagy áll, áll és vár. Várja, hogy lökjék, hogy lódtítsák valamerre s aztán majd ő is azt teszi, amit oly sokan mások: semmit.

Vajjon talállok-e új embereket új akarással, új életet új fakadással; avagy csak a régieket más ruhákban: a régi halált más koporsóban?

A határnál zakatol a vonat, csak még néhány pillanat s az adai földön leszek, otthon.

Kinézek az ablakon s szőkén megcsillan a Tisza. Itt a nagy kanyar: a sárga part.

Régi gyerekkor: parti fecskék, — síró, csupasz fiókák, — apró, zöld tojászkák . . . Cseh templom, — kőkecske, — kincsek . . . János bácsi, az öreg csósz.

Egy mese, amit annyiszor elmesélt az öreg, ha felcsónakáztunk erre s hazulról elcsent pálinkával lekenyereztük őt.

Valamikor ezen a helyen mesélte az öreg. Itt a sárga partnál állott a régi község, csehek laktak benne. Itt, ahol a sok téglatormelék van, állott a templom. A cseh templom. A nevét már rég nem tudja. Mások se tudják. S ha szemcink sarkából valami tamási mosolyt vett észre, rögtön hozzátette: — Nem hiszitek? Itt van a kőkecske is, aki a templomból vissza-

maradt. Valamikor, még az ő gyermekkorában, egész volt, meg volt a feje is, a szarva is. A hasában meg valami csörgött. E egyszer — miként az öreg mesélte — jöttek Csehországból urak, díszes hintón, nagy kalapáccsal és leütötték a kecske fejét s a nyakán csak úgy ömlött a rengeteg kincs, az arany. Aztán továbbálltak.

A faragott kődarab, valami állatforma, ott hevert valahol a parton. A szántóvető parasztok boronaterhelésnek használták. De a hivatalos följegyzések erről a régi meséről, — amit pedig széltében mesélnek az arrajárók, — különösen a tiszai halászkok, semmit sem tudnak.

A hivatalos adatok alapján még a mohácsi vész előtt a községnek nyoma sem volt. A környéken Asszonyfalva nevű hely valamikor a török hódoltság végén keletkezhetett a régi község és nevét a török „hada” szóról kaphatta, amely szigetet jelent. Valószínűleg azért, mert keletről a Tisza, míg nyugatról az Osztrova fogja körül. Bár ez a bara, ma már jelentéktelen árokká zsugorodott össze s csak magas vízálláskor juttat az adai szegényeknek ingyen kosztot: halat, ha sikerül „meglopniok”.

1440-ig a község közelében Peszér nevű falu feküdt, amely Brankovics szerb fejedelem kezén volt, de ez később elpusztult.

1694-ben Cernojevics Arzén pátriárka vezetése alatt bejött szerbek telepedtek le s a község Osztrovó nevet kapott, ami ugyancsak szigetet jelent.

1714-ben határörvidék lett s a temesi bánságnak 1723-ban kiadott térképén, mint Ada — Hatta szerepel.

1736-ban 69 katonát kellett szolgáltatnia s az adót 200 polgáron hajtották be.

1791-ben megszűnt határörvidék lenni s Bácsmegeye községévé válik.

Ezeket a hivatalos feljegyzéseket a község határ-részeinek nevei érdekesen dokumentálják. S ha a háborúelőtti hivatalos fórumok több lelkiismeretességgel végezték volna ebben az irányban kutatásaikat, úgy ezeken az elnevezéseken elindulva érdekes fényt deríthettek volna e község, de általában minden bácskai község történelmi multjára, mert a határ egyik szántóföldrészét, Brankovics szerb fejedelem birtokát képző „Peszér” község után „Pecér”-nek, egy másikat „Macedóniá”-nak, egy harmadikat „Budzsák”-nak keresztelték el a régi öregek, ami kétségtelenül a szlávok hagyatéka.

Van viszont a község határában egy gémeskut, amelynek a neve megcáfolja, de legalább is kétségessé teszi a háborúelőtti hivatalos feljegyzések ama adatait, hogy a község a török hódoltság végén keletkezett volna.

Ugyanis az úgynevezett „ugar”-ban áll az a kút, amelyet egyesek szerint „tatárszelói” kútnak, mások viszont „tatárcellai”-nak, míg vannak, akik a „Tatársellő” név helyessége mellett hitelnek.

Az erre vonatkozó mondák megegyeznek abban, hogy a tatárjárás idején már valamelyes település volt ezen a környéken.

De a szlováktelepülés valódisága mellett a község lakóinak még ma is oly nagyszámú idegen eredetű nevei a legfényesebben tanúskodnak — bár viselőik kézzel-lábbal tiltakoznak — szláv származásuk ellen.

De hiába. Ilyen nevek ellen, mint Szpuszenyik, Vreckó, Janacsek, Vojacsek, Dobrotka, Hlavicska, Szincsak, Lipták, stb. stb., hiába minden magyaroskodni-akarás.

Ezek tények. De igen sok Tóth, Horváth és Cseh nevezetű „tőzgyökeres” magyar név szerepel az adai adófizető polgárok névlajstromán, akiknek ősei kétségtelenül, mint az illető nemzet (cseh, horvát, vagy tót) becsületes tagjai kerültek akár Mária Terézia, akár II. József ideje alatt erre a környékre.

Befutottunk az állomásra. Kiszállok. Ismeretlen emberek nyüzsögnek. Bucsuszkodnak körülöttem s én Ada-szülötte, úgy állok közöttük mint egy jött-ment, akinek semmi köze sincs az egészhez. Most láttam csak mily hosszú idő múlt el gyerekkorom óta, mert a község nyugati felén a régi „Gunaras” helyén egészen új falut találtam. Mikor régen elmentem, alacsony, kis viskók sorakoztak egy uccahosszat végig, s most több hosszú, egyenes, párhuzamos és kereszt-uccákkal átszelt háztömeg fekszik előttem.

Csinos, fehérremszelt, kékkel „elhúzott” tiszta cserepes házak váltották fel a régi nádas viskókat.

Most egészen más . . . De csak kívül. Belül épp oly alacsony, dohos a „hátulsó ház”, ahol a „gazda” és családja lakik, mint akkor, még a háború előtt. Ablakain még ma is — épp úgy, mint akkor — az ucca porával a tüdővész bacillusai járják gyilkos táncukat.

Benyitok az egyik házba. Valakit keresek — egy régi ismerőt. Nincs. Nem ismerik. Tovább megyek. Talán arrébb, talán feljebb. De itt is hiába. És így — ezzel az ürüggyel járom végig a falut. Hol itt, hol ott nézek széjjel.

Ugyanaz a kép mindenütt. Az ember nincs otthon, kint van a piacon — a köpködön — hátha kapna munkát, mert bár szezon van, mégis kereset, csak az, amit a család keres — a gyártól.

Apraja-nagyja gombot „tűz”, lyukat varr, gummit vág, bádogot présel, csatot gyárt, foggantyúkat politúroz, csernyőt állít össze. S ki tudná elsorolni, még mit, mit nem. Így játszik ki a gyárak a különféle munkásvédelmi és munkabér törvényeket, no meg a forgalmi és adóelőírásokat. Mert Adán van vagy 15 gyárüzem. Apró nyolc-tizenhatéves gyerekek, lányok, totyogó vénasszonyok és emberek saját odúikban napi 14—16 órát dolgoznak 5—15 dinár keresetért. Bent a gyárban minden rendben, a törvény szerint, de aztán otthon — a „ziccen”? Ide nézne csak egy finánc, vagy az Inspekcija Rada, akkor alkothatna csak magának képet a gyermek-munkáról, a munkaidőről, a törvényekről, rendeletekről.

Továbbmegyek. Utam a régi vásártér mellett visz. Nem a régi már. Eltűntek a játszó gyerekek, fabódék, a gyp, a legelő, libafalkák, s házak, valódi cseréppel fedett lakóházak emelkednek a helyükön hosszú, végláthatatlan sorban. Elöl az állomás mellett magas fordított „úri” házak tarkulnak a hatalmas porták helyén: dobrovoljac-házak. Míg tovább, keletre minden átmenet nélkül apró, vertfalú kis „parasztviskók” szimplacserép tetői tanúskodnak arról, hogy gazdáikra bizony nehéz teherként súlyosodott a modern építkezési rendelet, amely megtiltotta a nádtetők használatát. Magyar szegények magaépítette fecskéfészkei ezek, amelyek a maroknyi porták egyik szegletében szerényen meghúzódva egykor, egy jobb utókorban hangos hirdetői lesznek annak, hogy valamikor valami cél, valami mesterkelt ok miatt igaztalanul tettek különbséget szegény és szegény, ember és ember között.

Egy új negyedbe érek. Hivatalosan „Szenyák”, de különben csak „Pernyés” a neve, míg a polgári irónia „Liliom”-völgynek emlegeti azért, mert az ittlakóknak még arra sem jut, hogy az esketéssel járó polgári és egyházi illeteket leróva, törvényes formák között szülhessenek katonákat, munkásokat, hanem csak úgy, a maguk módján „összeállva” teljesítik az emberiséggel szembeni természetes kötelességüket: a szaporodást.

Régen — gyermekkoromban — békátanya volt ez a Szenyák, gödör, árok, pocsolya. Ma az új „honfoglaló” magyar szegények piciny viskói huzódnak meg remegve rajta s ablakoknak csúfolt, sérbatapasztott üvegtábláik sanda pislogással kémlelgetik a napsütéses nyári ég gomolygó felhőit, vagy az őszi borulás szürke szemfedelét, hogy melyik pillanatban áztatja majd vakondtúrához hasonló földhalmazzá őket.

Hogy ezekben a viskókban milyen az élet, a szociális egészségügyi állapot, ahhoz — külsejük után ítélve — nem kell egyéb magyarázat. Igazi nyomortanyák ezek, ahol az éhség és rongyosságon kívül még a tüdővész, a skrofli és a gyermekhalandóság rekordot döntő százalékaik versenyeznek az első helyért.

Pedig Ada nem szegény község. Mintegy 27.000 kt. hold földjén kb. 13.000 lélek él. Átlag két holdnyi termőföldre jutna két lakos.

A birtokviszonyok teljesen azonosak a Vajdaság magyarlakta területeinek hasonló viszonyaival s csak mint kirívó jelenséget említem meg, hogy 500 holdas agrármaximum talán egy sincs a községben, 100—300 holdas gazdák száma sem haladja meg a huszat, míg az 50—100 holdas birtokok száz körül mozognak. A teljesen nincstelenség, a létminimumon aluliak száma pedig 8000 felé jár.

Ipara régi keletű. Már 1815-ben fennállottak Adán a kovácsok, lakatosok, kerégyártók, asztalosok és kötélgyártók céhei s ma is mintegy tizenöt nagyipari üzem dolgozik, ahol 1200—2000 munkás talál állandó foglalkozást a fentebb leírt módok szerint. Emellett még kisipar, különösen a vásároló cipészek, szabók, papucsosok küzködnek nagy számban a mindennapi kenyérért.

Mint megemlíthető háziipar, a kosárfonás jöhet számításba, amely néhány családnak a téli szezonra nyújthat szűkös megélhetést. Ennek a háziiparnak a napjai azonban már régen meg vannak számlálva, mert ma a paracicsomszállításnál mellőzik a kosarakat és éppen úgy, mint a szilvát, szőlőt és más gyümölcsöt faládákba csomagolják. Így azután a multévi 10—12 dináros darabár helyett 4—6 dináros árért kelnek el a kosarak.

A gazdasági helyzet fotográfiája hiányos lenne, ha nem tennék említést a közelmúltban történt három bank bukásáról, amely a község polgárságát, különösen a kispolgárságot, a kisparasztot s a kisiparost létalapjaiban támadta meg. Ezek a bukások mintegy 15 millió dinár veszteséget jelentettek, mely összegnek tekintélyes részét kisemberek betétei képezték, félretett házikóra- s szerencsámokra- s aggkori létminimumra való, úgyhogy az áldozatok közül ma nem egy szerencsétlen jár kilincsről-kilincse napl alamizsnáért.

Ilyen gazdasági struktúra mellett a kulturális viszonyok sem megfelelőek.

Az elemi-, az alsófokú földműves- és az egyosztályú polgári iskolán kívül, mely az 1937 őszén nyílt meg s csak fokozatosan fog bővülni — más kultúrintézmény szinte említést sem érdemel.

Van ugyan egy ötvenéves Iparos Olvasó Egyesület, amelynek alapszabályilag előírt kötelessége lenne a magyar kultúra ápolása, de ennek a kötelességének évi egy-két színelőadás jobb-rosszabb megrendezésével eleget is vélt tenni, bár a vezetőség és a tagok soraiban nem egy intellektuel foglal helyet.

Ami ennek az egyesületnek egyedüli kultúrédemét illeti, az a könyvtár, amely hozzávetőlegesen 2000 kötetet számlál. Ezek a könyvek állandó használatban vannak ugyan, de az egyesület vezetőségét mulasztás terheli, hogy nem neveli tagjait a komoly társadalmi és tudományos könyvek olvasására egyrészt, másrészt pedig, hogy a könyvek kiválasztásánál nem az új idők új szellemét érvényesíti s így a könyvtár mindig csak az események után kulloghat.

A Gazdakör helyiségében mindössze három ujságot találtam.

A kaszinó osztályintézmény. Csak jól megválasztott tagjai részére nyújt kártyát, dominót és esetleg sakkot s egy-két ujságot.

A Keresztény Ifjak egyesülete még sokkal fiatalabb, sem hogy tőle valami komolyabb kultúrtevékenység elvárható volna.

Az egész kulturális munka, amelyet az errehivatottak Adán elvégeznek azt, hogy részt vesznek, illetve jegyet vesznek egy-két műkedvelő előadásra, amit az Iparos Olvasó Egyület, vagy valamelyik nőegylet, esetleg a két sportklub saját anyagi helyzetének javítása érdekében megrendez és itt a konvencionális tapsaikat leadják.

A még létező néhány kisebbségi tanító távol áll a tömegektől. Magyarságuk dacára — úgy látszik — nem érznek semmi érdekközösséget vele s így nem is ismerhetik lelkét, szellemi szükségleteit. De nem is tartják magyarságukból eredő kötelességnek kisebbségi sorstestvéreik kulturális s ezzel egyidejűleg gazdasági feljavulásának előmozdítását.

Ezzel ellentétben a szerbség egyrészt, mint államalkotó többség, másrészt, mint gazdaságilag erősebb tömeg sokkal előnyösebb helyzetben van. A „Srpska Pravoslavna Čitaonica”, amely még az impérium-változás előtt fennállott, mint kisebbségi intézmény végezte feladatát most is, épp úgy, mint azelőtt, hivatása magaslatán áll.

Az intézmény, amely a szerb tömegek kulturális szükségleteit lemérte és fontosságát felismerte, ennek szolgálatába állítja minden rendelkezésre álló intellektuális erőt. Az eredmény természetesen nem is marad el.

Mint kulturális intézményt kell megemlítenem a földmunkások adatai szervezett csoportját is.

Ezt a gazdasági alakulatot egyszerű, alig néhány elemít végzett földmunkások vezetik, akik felismerték a tudás szükségességét. Az elmúlt télen több komolytárgyú szabadelőadást rendeztek, amely egyedülálló Ada közelmúltjának kultúrnaplójában.

A község vallási tagoltsága egyszerű. A magyarság katolikus, a szerbség meg természetesen a pravoszláv egyház kötelékébe tartozik.

A szerbség vallásossága nem mély s inkább csak a múlt nemzeti tradíciói kötik egyházához. Ezzel ellentétben a magyarságot a szinte túlhajtott vallási rajongás jellemzi. Ennek a vallásosságnak azonban még sincs meg az az erkölcsi életet irányító hatása, amit a külső jelekből joggal következtethetnénk, mert például az adatai magyar anyákat és apákat mi sem tartja vissza az egyke következetes kultiválásától.

Szektákról szó sincs Adán. Vannak ugyan egynéhányan, akik otthagyták a katolikus egyházat, de ezt inkább csak személyi okokból tették és nincs általános jellege. Rendszerint az egyházi adó kivetése körül merülnek fel ezek az ellentétek és ilyenkor a kilépő adatai legtöbbször az ókatolikusok csekélyszámú táborába megy át. A nazarénusok inkább a szerbség közül verbuválják tagjaikat.

A zsidóság itt is — a szomori fasiszta kilengések következményeképp — a cionizmus gyenge karjaiba menekül.

Ami az adatai magyarság politikai fajsúlyát illeti, az bizony nagyon gyenge. Az adatai magyar választópolgár sajnos még mindig a háborúelőtti eszem-izmosos politika iskolájának neveltje s mint ilyen a politikai hovatartozandóság fogalmaival nincs tisztában. Ezért azután a különböző demagógoskodó pártkörtések szavazógépévé válik.

Szomoru kép. Egy tizenháromezer lakosú bácskai község 35 éves jámbor vegetálása ez, amelyre a legveszedelmesebb optimizmus sem mondhat mást, mint amit Berzsényi Dániel, a költő mond: „Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény”.